

ДЪРЖАВИТЕ МЕЖДУ КОНФРОНТАЦИЯТА И СЪТРУДНИЧЕСТВОТО

Доц. д-р Лоретта Петрова Парашкевова

States between confrontation and collaboration

Assoc. Prof. Loretta Parashkevova, Ph.D

Abstract: An epochal innovation at the beginning of 21st century is the global movement to dialog of civilizations and cultures, led by the United Nations (UN). The theory of civilizations knows much for conflicts and clashes between civilizations, but less for their collaboration. There are lots of new questions to answer: What is the essence of dialogue between civilizations? Where is its place in the relations between local civilizations, relations which are being realized for thousands of years? Who are the main participants? In which spheres the dialog between civilizations is being realized? Through which institutions is it being realized? How to turn the dialog into partnership, in order to form an association of civilizations to solve the global problems of the 21st century? How to overcome the mutual misunderstandings and hostility, created by centuries? The present study presents an attempt to answer part of these demanding questions.

Key words: civilization, state, federation, confederation, fund, law, UN

Епохална иновация в началото на XXI в. е глобалното движение за диалог на цивилизациите и културите, оглавно от *Организацията на обединените нации (ООН)*. Теорията на цивилизацията¹ знае много за конфликтите и сблъсъците между цивилизациите, но малко – за тяхното сътрудничество. Но тя има да отговаря на много нови въпроси: Каква е същността на диалога между цивилизациите? Какво е неговото място в релациите между локалните цивилизации, релации осъществявани хиляди години? Кои са главните участници? Какви са сферите на диалога на цивилизациите? А институциите, чрез които той се осъществява? Как от диалог да се премине към партньорство, алианс от цивилизации за решаване на глобалните проблеми на XXI век? Как да се преодолеят с векове създаваните взаимни неразбирателства и враждебност? Опит да се отговори на (част от) тези нелеки въпроси се прави в тази студия.

Светът на локалните цивилизации е не само разнообразен и изменчив. Той се характеризира с голяма широта и богатство на взаимодействие – от противопоставяне и конфликти до сътрудничество и партньорство. Едно от централните места в системата за взаимодействие заема *диалогът между цивилизациите* – сравнително нова геополитическа категория, получила признание и разпространение в края на XX в.²

¹ Парашкевова, Л. Генезисът на цивилизациите. София, Институт Общество на знанието, 2007, ISSN 1313–4787, с. 80. Парашкевова, Л. Цикличната динамика на цивилизациите като социални системи. София, Институт Общество на знанието, 2008, ISSN 1313–4787, с. 56.

² През 1998 г. по инициатива на *Мохамед Хатами (Mohammad Khatami)*, президента на *Иран*, инициатива, подкрепена от други страни, е приета резолюция на *Генералната асамблея на ООН (UN General Assembly)*, с която 2001 г. е определена за *Година на диалога между цивилизациите* под егидата на *ООН*. Тогава *Генералният секретар на ООН Кофи Анан (Kofi Annan)* формира група от учени и политически дейци да подготвят доклад по този въпрос. През ноември 2001 г. на пленарно заседание на *Генералната асамблея на ООН* е приета резолюцията „Глобалният дневен ред за диалог между цивилизациите“. Този документ определя основните цели, принципи и

Това определение на понятието диалог между цивилизациите е достатъчно широко и открива простор за изработване на концепции като основа за системни практически действия, предприемани от държавите, за реализиране на диалога между цивилизациите. В програмата за действия са набелязани редица конкретни мерки в това направление: “Развитие на науката и образованието... за... разбиране на особеностите на (локалните) цивилизации и различията между тях, както и пътищата и средствата за достигане на по-конструктивно взаимодействие...” между тях; “...активизиране и поощряване на превода и разпространяването на книги и изследвания, изследващи... културата и цивилизациите”; “организиране на конференции, симпозиуми и семинари с цел съдействие за взаимно разбирателство, търпимост и диалог³ между цивилизациите”⁴.

Диалогът между цивилизациите предполага преди всичко обмен на идеи и концепции между представителите на локалните цивилизации, а в широк смисъл – и между изразителите на интересите на световните цивилизации. Кои са тези изразители? Такива могат да бъдат учените, политиците, хората на изкуството, представителите на различен вид обществени организации, както и гражданите от името на различни цивилизации⁵.

програма за действия по проблема. В резолюцията се отбелязва, че “...цивилизациите прославят единството и многообразието на човечеството, че то става по-богато и се развива благодарение на диалога между цивилизациите”, че “...глобализацията е не само икономически, финансов и технологически процес, който може да донесе голяма полза, но и предизвикателство, включващо необходимостта от запазване и прославяне на огромното интелектуално и културно многообразие на човечеството и цивилизациите”. В документа се подчертава, че е “...необходимо да се признава и уважава богатството на всички цивилизации и да се търси общото, което ги обединява, с цел комплексно решаване на всички проблеми, стоящи пред човечеството”. Представителите на страните, подписали резолюцията, изразяват единството си за това, че “диалогът между цивилизациите е процес, протичащ в и между цивилизациите, процес, който се основава на всеобщото участие и колективното желание те да се учат, да откриват за себе си и да изучават концепции, да намират сфери за общо разбиране и основните ценности и да агрегират различни подходи в едно цяло с помощта на диалога” (2001 год – Год диалога между цивилизациями под егидой ООН, М., Инфоцентр ООН, 2002).

³ Понятието *диалог* (гр.ез. *dialogos* – разговор, беседа) възниква в антична *Гърция*, използва се в трудовете на *Платон* (гр. ез. *Πλάτων*), получава широко разпространение в драматургията, научната и политическата литература. Диалогът предполага общуване между хората с цел достигане на взаимно разбирателство. Това не е просто разговор, вербално общуване между хората, защото разговорът може да предполага и изказване на враждебни възгледи, оскърбления. Диалогът е свързан с обмена на мисли и опит, насочен към взаимно разбирателство, искрена заинтересованост за изясняване на различията във възгледите, обичаите, начина на живот и намиране на общи подходи. Диалогът предполага равноправие, взаимно уважение на участниците. Неговата цел е не просто да се попълнят знанията или да се натрапят собствените възгледи на събеседника, а търсенето на общи подходи за решаване на съществуващи и нововъзникващи проблеми и противоречия; диалогът има конструктивен характер.

Посочените характеристики на диалога се отнасят за общуването между личности, в това число и между учени, изразяващи различни теоретически възгледи, позиции. Но казаното се отнася и до взаимоотношенията между големи социални групи – общественно-политически организации, социални слоеве, държави, нации, култури, цивилизации, защото обществените институции комуникират чрез конкретни личности, изразяващи специфичните интереси на всяка институция.

⁴ Диалог култур в глобализирующемся мире. 2005, Наука, с. 430.

⁵ В посочената по-горе резолюция на *ООН* е отбелязан големият състав на участниците в диалога: “Диалогът между цивилизациите ще бъде глобален по брой на участниците и открит за всички, включително: представители на всички цивилизации; теолози, мислители, интелектуалци, учени, хора на изкуството, културата и средствата за масова информация, младежта, всички, които играят важна роля за инициране и продължаване на диалога между цивилизациите; членовете на гражданското общество и представителите на неправителствените организации като партньори, подпомагащи диалога между

Следователно става въпрос не за тесен кръг чиновници в международните организации и държавния апарат на страните, влизащи в една или друга цивилизация, а за широко, масово движение, променящо съзнанието на милиони, подпомагащо намаляването на враждебността и неразбирателството между народите и цивилизациите. Това е движение, акумулирало резултатите от развитието на културата на мира и толерантността. Диалогът между цивилизациите е важен инструмент, изтръгващ корените на враждата между цивилизациите, а защо не и източниците на международния тероризъм.

В тази връзка е важно да се разбере мястото на диалога в системата за взаимодействие на цивилизациите.

Формите за взаимодействие между цивилизациите (фиг. 1.) могат да бъдат дефинирани както следва⁶:

1. *Сблъсък между цивилизациите* – въоръжен конфликт на различни равнища, от световна до регионална война. Конфликтът може да завърши или с установяване на ново равновесие между воюващите държави, или с покоряване или унищожаване на претърпелите поражение цивилизации, сливането им от историческата арена и дори включване на остатъците им в състава на цивилизацията победител (например включването на персийската в състава на мюсюлманската цивилизация).

2. *Противопоставяне* между цивилизациите в геочивилизационното пространство (което може да продължи столетия). Това е противоборство, което понякога прераста в конфликти. (Противопоставяне съществува между евразийската и западната цивилизация по време на *Студената война* и то се съпровожда с непреки сблъсъци, например в *Корея* и *Виетнам*).

Фиг. 1. Форми и сфери на взаимодействие на локалните цивилизации

3. *Диалог* между цивилизациите в различни аспекти, постепенно разширяване на взаимното разбирателство, намаляване на враждебността, повишаване на толерантността, готовност за сътрудничество (например взаимоотношенията между евразийската и японската цивилизация след *Втората световна война*).

4. *Сътрудничество* между цивилизациите за решаване на общи проблеми на взаимноизгодна основа: при военни конфликти (например между евразийската, северноамериканската цивилизации и част от западноевропейските страни по време на *Втората световна война*), за решаване на общи стратегически задачи (например неразпространение на ядреното оръжие), при преодоляване на проблемите след екологически катастрофи и т.н. Поле за подобно сътрудничество са *ООН* и други международни организации.

цивилизациите” (2001 год. – Год диалога между цивилизациями под егидой ООН, М., Инфоцентр ООН, 2002, с. 16).

⁶ Кузык, Б., Ю. Яковец. Цивилизации: теория, история, диалог, будущее. М., Институт экономических стратегий, т. 1, (с. 768), т. 2 (с. 648), 2006.

5. *Партньорство* – висша форма на сътрудничество между цивилизациите на дългосрочна, устойчива, взаимноизгодна основа при наличие на общи интереси, което не изключва разминавания по някои въпроси (например взаимодействие между западноевропейската и северноамериканската цивилизация в следвоенния период).

Каква е ролята на *диалога* между цивилизациите спрямо отношението на останалите форми за взаимодействие?

Диалогът ликвидира социокултурните основи за сблъсъка между цивилизациите в различното му проявление (от войните до международния тероризъм). Диалогът помага за по-доброто разбиране на същността на другите цивилизации, за дефиниране на общността на интересите и базовите ценности на всички локални цивилизации в рамките на глобалната цивилизация. Диалогът спомага за развитие на културата на мира, противостояща на култа на войната. Генералният секретар на *ООН Кофи Анан (Kofi Annan)* подчертава, че “диалогът между цивилизациите е ...глобалният отговор на всеки вид конфликти и насилие, преди всичко тези, които са основани на фанатизъм и нетърпимост. Диалогът обхваща всички части на света...ненавистта ще бъде посрещната с толерантност, а насилието с решимост. Диалогът между цивилизациите...поощрява разбирането и компромиса във все по-свързания свят. Той може да съдейства и да поддържа всяко усилие за достигане на мира и всеки опит да се разрешат конфликтите както в държавите, така и между тях”⁷.

Диалогът помага за преодоляване на противопоставянето между цивилизациите, възникващо поради различия в ценностните системи, омаловажаване на значимостта на всяка култура и цивилизация, тяхното многообразие, формиращо разноцветната палитра на глобалната цивилизация. *Диалогът* увеличава жизнената ѝ сила, способността ѝ за адаптиране към радикалните промени както във външната среда, така и в структурата на всяка локална цивилизация, съчетавайки наследствеността и изменчивостта. Диалогът се противопоставя на представите за универсалността на една или друга цивилизация, стремежът на политически и обществени дейци да наложат ценностите на цивилизацията, чиято държава ръководят, игнорирайки и потискайки особеностите на другите цивилизации (което е характерно за западноевропейската цивилизация в периода на нейното доминиране, а в наши дни е характерно за северноамериканската цивилизация).

В споменатото изказване на *Кофи Анан (Kofi Annan)* се подчертава: “Диалогът между цивилизациите е основан по-скоро на разбирането за това, че човечеството представлява множество от култури...Идеята за това, че има само един народ, който знае истината, един отговор на световните проблеми или едно решение, удовлетворяващо нуждите на човечеството...причинява огромна вреда...Разнообразието е основа на диалога между цивилизациите и тази реалност, която прави този диалог необходим”⁸.

Диалогът на цивилизациите е необходима предпоставка за сътрудничество между тях, за решаване на задълбочаващите се глобални проблеми, с които не е способна сама да се справи дори най-мощната локална цивилизация и които изискват обединените усилия на цялото човечество. Глобализацията дефинира взаимозависимостта на страните за решаване на възлови проблеми с транснационален характер в няколко сфери: демографската, екологическата, технологическата, икономическата, геополитическата и социокултурната. Постановката и решаването на

⁷ Пак там, с. 11–12.

⁸ Пак там.

проблемите, важни за всички цивилизации, ще позволи да се напълни с конкретно съдържание диалогът и партньорството на цивилизациите⁹.

Диалогът е предпоставка за изграждане на висшата форма на взаимодействие на цивилизациите – партньорството за решаване на глобалните проблеми¹⁰. Партньорството предполага по-дълбока степен на взаимно разбиране и доверие между държавите, устойчивост на релациите между тях, обединение на потенциалите, създаване на общи институции, необходими за решаване на въпроси от взаимен интерес. Но това не означава, че различията между тях могат да бъдат изтрети или че една цивилизация може да бъде погълната от друга. Така, по време на самита за устойчиво развитие в *Йоханесбург* (2002 г.) се подчертава, че устойчивото развитие на глобалната цивилизация като единна система, в която равнището на поляризация на локалните цивилизации е достигнало критична величина, може да бъде достигнато само на основата на диалога и партньорството на цивилизациите.

Балансът на интереси между държавите и между държавите и регионите в тях¹¹ предполага създаване на общ икономически и международноправен механизъм, който следва да предвижда, в частност, функциониране на три глобални фонда – *екологически, технологически и социокултурен*. Предлага се тези фондове да бъдат създадени чрез акумулиране на отчисления от свръхпечалбите, получавани от *ТНК* и държави, които разполагат с природни ресурси, и формиране на *световна природна рента, екологическа антирента, технологическа и финансова квазирента*¹².

Това предложение на руските учени е подкрепено от участниците в кръглата маса *„Рентни източници за глобално устойчиво развитие“* и насочено към *Генералната асамблея на ООН*. То едва ли може да бъде реализирано в близките години, защото присвояващите свръхпечалби *ТНК* и държавите, в които са базирани техните компании-майки активно се противопоставят на внедряването на подобни концепции. Но във всеки случай развитието на партньорството на цивилизациите в глобален или регионален мащаб изисква формирането на общи институции. Опитът на такова цивилизационно обединение като *Европейския съюз* доказва това. В него влизат страни от западноевропейската и източноевропейската цивилизации; към него се стремят и някои страни на други цивилизации (*Турция, Украйна*).

Опитът на *ЕС* потвърждава истината: създавайки институциите за партньорство между държавите и цивилизациите, следва да се избягват прибързаните, прекалено радикални стъпки. Повечето страни, столетия отстояващи своя суверенитет и независимост пред заплахата да загубят своята социокултурна идентичност, икономическа и държавна самостоятелност не възприемат подобни стъпки положително.

Анализът на взаимодействието на цивилизациите в наши дни позволява да се направи следният извод: очертава се генерална тенденция за взаимодействие на цивилизациите през XXI в., преход от противоборство към диалог, сътрудничество и партньорство. Но този процес не се развива равномерно и праволинейно. През преходните периоди, при смяната на историческите епохи, при преминаване от една световна цивилизация към друга, съотношението на силите между цивилизациите се променя. Световният ред неизбежно се трансформира, защото се изострят

⁹ Диалог и взаимодействие цивилизаций Востока и Запада: альтернативы на XX век. М.: МФК, 2001, с. 43.

¹⁰ Гюлен, М. Към глобална цивилизация на любов и толерантност. 2008, Труд, с. 231.

¹¹ Парашкевова, Л. Балансът на интереси – основа за отношенията между центъра и региона в съвременната държава. – Knowledge Society Institute, ISSN 1313–4787, 2008.

¹² Диалог и взаимодействие цивилизаций Востока и Запада: альтернативы на XX век. М., МФК, 2001, с. 203–207.

противоречията, засилват се заплахите за сблъсък на цивилизациите. Именно такава е ситуацията през първите десетилетия на XXI в., когато се сменят историческите суперцикли и световните цивилизации.

Но още през втората половина на XXI в. могат да се очакват по-ясни проявления на главната тенденция на движение – чрез диалог към сътрудничество и партньорство на цивилизациите. Такъв е историческият императив, защото без него не е възможно не само глобалното устойчиво развитие, но и оцеляването на човечеството, запазването на глобалната цивилизация в условията на мултиплициране на сложните проблеми и противоречия¹³. Събитията през ноември 2005 г. във *Франция* и други европейски страни показват, че проблемите за разбирателството и диалога между носителите на различните системи от цивилизационни ценности възникват и вътре в цивилизациите.

Отношенията на диалог и други форми на взаимодействие на локалните цивилизации обхващат всички сфери на техния живот и дейност – социокултурната, технологическата, икономическата, екологическата, държавно-политическата. Диалогът протича с различна степен на интензивност между локалните цивилизации (съседни и отдалечени) в различните етапи на историческите цикли, като се засилва в определени условия, а в други – отслабва.

Диалогът на цивилизациите в социокултурната сфера има най-очевиден и най-интензивен характер. Той предполага обмен в сферите на науката, културата, образованието, етиката, религията, идеологията¹⁴. *Науката*, както и реализиращите я иновации, нямат ясно изразени цивилизационни признаци. Научните открития, изобретения, концепции, теории, парадигми се появяват в ранните цивилизации в различни периоди от време и се разпространяват в пространството на глобалната цивилизация, спомагайки за нейния прогрес на основата на епохалните, базисните и подобряващите иновации. Всеки преврат в науката и реализиращите го научни школи има свой епицентър – страната, цивилизацията, намираща се в даден период на върха на научното творчество, а след това се трансферира към други страни и цивилизации.

Смята се, че началото на историята на науката е поставена от научната революция в *Древна Гърция* през VI–IV в. пр.н.е. Именно тогава в *Атина* и другите гръцки градове-полиси започва формирането на абстрактните науки, които и днес са фундаментът на научния светоглед. Но в действителност науката се заражда още в епохата на първите локални цивилизации в *Египет*, *Двуречието*, *Индия*, *Китай*.

Обикновено появата на нова научна парадигма в дадена цивилизация изисква определени предпоставки: научен потенциал; учени, критична ситуация в обществото, иницираща творческите умове да търсят решения на възникващите проблеми. Разпространението на получените знания, научните открития и парадигми към другите локални цивилизации изисква същите предпоставки. Държавите и цивилизациите, които не успяват да формират подобни предпоставки остават с отминали в историческото минало степени на познание. Но и в авангардните страни или цивилизации има (много) учени, които настойчиво се придържат към остарели виждания, отхвърляйки научните иновации. Затова и вътрешното цивилизационно, и глобалното пространство демонстрират пъстротата на научните школи и парадигми.

Диалогът на цивилизациите в сферата на науката, обменът на научни постижения и открития се осъществява в различни форми: чрез изучаване на публикувани трудове; чрез лични контакти по време на конференции, симпозиуми; по време на научни експедиции, обучение и стажове на студенти и специалисти в различните страни; с помощта на съвременните информационни технологии – телевизия, радио, *Internet* и

¹³ Почебут, Л. Взаимопонимание культур. 2007, Изд. С.-Петербург. унив., с. 281.

¹⁴ Пак там.

т.н. Скоростта на разпространение на нови знания се увеличава, както и обемът научни знания, които могат да бъдат получени в резултат на диалога на цивилизациите в научната сфера. Това се подпомага от международни обединения на учени и научни организации.

Особено актуален и плодотворен е диалогът на цивилизациите в периодите на научните революции, създаването и разпространението на новите общонаучни парадигми. Научна революция се разгръща и в наши дни като съставна част от смяната на индустриалната световна цивилизация с постиндустриалната, а чувственият социокултурен строй с интегрален (*Питирим Сорокин*). Лидери на преврата в областта на естествените и техническите науки са северноамериканската, западноевропейската и японската цивилизации.

Диалогът между цивилизациите в сферата на *културата* се развива през всички световни цивилизации. Културата на всяка локална цивилизация е своеобразна и неповторима, тя е част от нейния оригинален генотип и затова взаимодействието между цивилизациите включва повече форми, отколкото в сферата на науката. Цивилизационният обмен на културни ценности се реализира от векове, редуват се художествени и архитектурни стилове, унифицират се техническите средства за развитието на културата (печатане на литература, разпространение на радиото, телевизията, *Internet*). Но културното разнообразие се запазва, за да се избегне стандартизацията на културите. В историята на човечеството се е случвало да загине култура в резултат на сблъсък на цивилизацията (например минойската култура). Огромни вреди на културното наследство на цивилизациите нанасят войните, особено световните.

Глобализацията визира обща тенденция за засилване на взаимовръзките на националните и цивилизационните култури, обменът на културни ценности, формирането на глобалното информационно-културно пространство, което спомага за разбирателството между народите, включени в различни цивилизационни общности. Авторите на доклада на *ООН* за диалога на цивилизациите смятат, че “през ХХІ в. най-сериозни заплахи на международната сигурност ще бъдат културните, а не икономическите и политическите проблеми”¹⁵.

Но залезът на индустриалното общество дефинира две противоречиви тенденции, от една страна, опасната тенденция за разпространение на масовата култура чрез съвременните информационни технологии. Тя не само че е лишена от каквито и да е национално-цивилизационни особености, но и все повече измества високата и народната култура. В противовес на тази тенденция в края на ХХ в. се демонстрират и признаците за приближаващия се ренесанс на високата култура¹⁶.

Всеобщата декларация на ЮНЕСКО (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) за културното разнообразие, приета през ноември 2001 г., отбелязва, че “процесите на глобализация, стимулирани от бързото развитие на информационните и комуникационните технологии са предизвикателство за културното разнообразие, заедно с това се създават условия за нов диалог между културите и цивилизациите”¹⁷. “Като източник на новаторство и творчество, културното разнообразие е също толкова необходимо на човечеството, колкото и биоразнообразието на живата природа”¹⁸. В този смисъл то е общо достояние на човечеството и следва да се признае и закрепва в интерес на днешното и бъдещето поколение. *ЮНЕСКО (UNESCO)* днес призовава да се осъществи преход от културно

¹⁵ Преодолевайки барьери. Диалог между цивилизациями. Под ред. С. П. Капицы, М.: Логос, 2002.

¹⁶ Тошкова, С. Теории за глобалното бъдеще. 2005, Унив. изд. Стопанство, с. 320.

¹⁷ Глобализация и судьба цивилизаций. М., МИСК, 2003, с. 14.

¹⁸ Глобализация и судьба цивилизаций. М., МИСК, 2003, с. 16.

разнообразие към културен плурализъм. “В нашето общество, което става все по-разнообразно, следва да се осигури хармоничното взаимодействие и стремеж към съвместно съществуване на хора и общества с плуралистично многообразна и динамична културна самобитност... Политическият плурализъм е отговор на реалностите на културното разнообразие. Културният плурализъм, неразривно свързан с демокрацията, създава благоприятна среда за културния обмен и разцвет на творческите способности, охраняващи жизнените сили на обществата”¹⁹.

В началото на ХХІ в. се засилват две тенденции, заплашващи културното разнообразие и препятстващи диалога на културите. От една страна, съвременните информационни комуникационни технологии, и преди всичко *Internet*, са мощен канал за натрапване на западните културни и цивилизационни ценности на други цивилизации и култури, особено на младото поколение, за формиране на светоглед, в който все по-голяма роля играят технологиите. Това е реална и бързо нарастваща заплаха за унищожаване на културното и цивилизационното разнообразие, за деградация на духовната сфера на човечеството. От друга страна, засилването на националната и цивилизационната идентификация, подчертаването на самобитността на културите, опитите за обособяването им от глобалния културен прогрес могат да доведат до обедняване на духовния свят не само на нациите, но и на цялото човечество. Дистанцирането на малките народи от глобалното културно развитие би попречило на възможностите им да участват в междудържавния и международния диалог на културите.

Може само да се предполага, че в перспектива тези ограничения и реални заплахи ще бъдат преодоляни и ще се намери оптималното съотношение между самобитността на културите и цивилизациите и тяхната откритост за диалог и взаимно обогатяване²⁰.

Важно пространство за диалог и сътрудничество на цивилизациите е *образованието*. С негова помощ подрастващото поколение получава необходимите знания и навици, новите генерации възприемат цивилизационния генотип, духовното наследство, създадено от предишните поколения. Всяка цивилизация има своя, с векове изградена система за образование, която отговаря на специфичните ѝ условия за развитие, нейните културни ценности. В едни цивилизации преобладава светското образование, в други – религиозното; съществуват различия и в общото равнище на грамотност на населението, в броя и структурата на степените на образованието. В същото време преобладава тенденцията за сближаване на националните системи за образование, изискванията за тяхното съдържание и институционални форми. Между страните и цивилизациите се реализира активен диалог в областта на образованието както чрез дейността на *ЮНЕСКО (UNESCO)*, обявила *Декада за “Образование и устойчиво развитие” (2005–2014 г.)*²¹, така и чрез обмен на студенти и преподаватели²², учебни материали и технологии, разпространение на системите за непрекъснато образование (*Long Life Learning (LLL)*) и дистанционно обучение, използване на *Internet* за образователни цели.

Но този процес има и своите отрицателни страни. Те са свързани със стремежа към стандартизация и излишна прагматичност на образователните системи,

¹⁹ Пак там, с. 17.

²⁰ Dialogue between peoples and cultures: actors in the dialogue. 2004, European Communities, 227 p.

²¹ Любчева, М. Образование и устойчиво развитие – политическо послание или реална задача – <http://bsml.eu>; Становища по отношение на образованието за устойчиво развитие, пета Конференция на министрите, “Околна среда за Европа”, Киев, 2003 г.

²² Например Програма Еразъм – European Commission, Erasmus – http://europa.eu.int/comm/education/programmes/socrates/erasmus/erasmus_en.html.

към тяхната унификация и закъснялото предаване на постиндустриалната научна парадигма към следващото поколение.

Диалогът и взаимодействието на цивилизациите в *религиозната сфера* имат двойка роля. От една страна, с помощта на световните религии (католицизъм, православие, ислям, будизъм и т.н.) се формира и утвърждава духовната общност на различните народи, етноси, нации, влизащи в една цивилизация. От друга, междуконфесионалните противоречия често стават причина за междучивилизационни сблъсъци, религиозни войни за “изтребване на неверните”. Обща тенденция на XIX в. и по-голямата част от XX в. е отслабване влиянието на религиите. Но в края на миналия век влиянието на религиите отново се засилва. Появяват се множество религиозни секти и вярвания, което е предизвикано от общата криза на духовната сфера в етапа на залеза на индустриалното общество.

Ренесансът на религиите. Диалогът между религиите има своите положителни страни, подпомагайки укрепването на морала на цивилизацията, семейните връзки, противодействайки на загубата на духовността и взривявайки с векове създаваните етически норми. Всички световни религии се основават на общите морални устои, а диалогът на конфесиите помага да се изясни и преодолее враждебността към вярващите от друга религия, да се победи религиозният фанатизъм.

В същото време се налага опасната тенденция за разпространение на религиозния фундаментализъм и за увеличаване на сектите, както и стремежът на църковните институции в някои локални цивилизации да заемат доминиращо положение в обществото и държавата, да подчинят другите форми на духовния живот и политическата сфера. Ориентацията на църквата към господстващо положение както по време на *средновековната световна цивилизация*, възстановяването на идеационалния (свръхчувствен) социокултурен ред с присъщите му институции не е благоприятна тенденция. Изграждането на интегрален социокултурен ред би помогнало за установяване на оптимални пропорции и взаимоотношения между различните елементи на духовния живот, което ще подкрепи диалога между конфесиите и цивилизациите.

Авторите на доклада на *ООН* за диалога между цивилизациите смятат, че следва да се работи върху създаването на *глобална етика*, която да синтезира ценностите на всички цивилизации. Идеята е лансирана от *Парламента на световните религии* (*The Parliament of the World's Religions*²³) през 1993 г. “Институциите на гражданското общество, лидерите и представителите на цивилизациите следва да се основават на глобалната етика, която да изисква желание и стремеж към мир, справедливост, партньорство, истина. Това са четирите колони на системата за глобална етика, които ще помагат да се излезе от порочния лабиринт на безкрайната ненавист...”²⁴. Глобалната етика ще помогне да се преодолеят седемте социални греха на човека, дефинирани от *Махатма Ганди* (на гуджарски ез. *મહાત્મા ગાંધી*). “Политика без принципи; богатство без труд; удоволствие без съвест; знание без честност; бизнес без морал; наука без хуманност; религия без жертвеност”. *Папа Йоан Павел II* в обръщение към *Папската академия на социалните науки* през 2001 г. подчертава необходимостта от изработване на етически правила и морал, предизвикани от променящия се характер на глобализацията: “*A priori* глобализация не е нито добра, нито лоша. Тя ще бъде такава, каквато я направят хората. Нито една система не може сама да се трансформира, затова глобализацията, като всяка друга система, за да служи на човечеството следва да служи на солидарността и общото благо...

²³ Council for the Parliament of the World's Religions – <http://www.cpwr.org>.

²⁴ Преодолевайки барьеры. Диалог между цивилизациями. Под ред. С.П. Капицы, М.: Логос, 2002, с. 158.

Човечеството...не може да се реализира без общи норми на етиката и морала. Тези норми не предполагат съществуването на една доминираща социално-икономическа система или култура, която би наложила своите ценности и критерии с етическа аргументация. Всеобщи човешки ценности съществуват независимо от цялото многообразие от културни форми и те следва да се открият като водеща сила на цялото развитие и прогрес”²⁵.

Диалогът на религиите е важна съставна част на диалога на цивилизациите и следва да подпомага изработването и разпространяването на глобалната етика. При това не чрез замяна на днешните, изградени със столетия етически ценности на отделните култури, а чрез намиране на техния общ знаменател – общочовешката система от ценности като задължителен съставен елемент на генотипа на глобалната цивилизация. *Диалогът на религиите* се осъществява и чрез преодоляване на междуцивилизационните конфликти, религиозния фундаментализъм, в каквато и да е форма и в рамките на каквато и да е конфесия или секта той да се проявява. В това се състои най-важната функция на всички религии и религиозни институти, тяхната отговорност пред миналото, днешното и бъдещото поколения. Това е една от нишите, които религията може да заеме в бъдещото интегрално общество.

Предполагам никой не твърди, че изграждането на диалога на цивилизациите в цялото му многообразие на неговите форми и сфери на действия е бърз процес. Той ще отнеме десетилетия, ако не столетия, ще изисква преодоляване на създаваните с векове стереотипи на взаимно недоверие и вражда, редуващите се поколения вероятно ще следва да бъдат обучавани на търпимост (към другото мнение) и диалог с различните. Само на тази основа може да се реализира оптимизмът, изразен от авторите на доклада на *ООН* за диалог между цивилизациите: “Ние вярваме, че позитивните сили на глобализацията и търсенето на национално-културна идентичност могат да създадат тенденция, която в близките десетилетия да издигне на ново равнище духовността на хората. Единството, взаимното обучение и многообразието на човешкото наследство дефинира благоприятните последици от глобализацията, които стимулират развитието на обществото. Това укрепва взаимните връзки между цивилизациите и ще направи възможен техния диалог, в хода на който гласът на всяка цивилизация ще се отзове като ехо, ще въодушеви и ще вдъхнови другите. Звучащият строен акорд е истинска многонационална хармония, отразяваща културата на различните народи и различните времена”²⁶.

Безспорно хуманизмът е фундаментална и широко разпространена ценност, която е основа на всички общи ценности. Хуманизмът, ноосферното мислене и начин на действие конфигурират ядрото на постиндустриалната световна цивилизация, те са нейна специфична особеност. Но, оценявайки реалистично съвременната ситуация в света, не мога да не отбележа, че глобалната цивилизация е още далеч от хармонията и тържеството на хуманизма. Засега гласовете и инструментите на „оркестъра от локални цивилизации” звучат в духа на враждебността и противопоставянето между държавите и цивилизациите. Човечеството има нужда от междуцивилизационна хармония, диалог и партньорство между локалните цивилизации, но ще минат десетилетия, за да започнат те да преобладават²⁷.

Диалогът и взаимодействието в сферата на икономиката е най-важното условие за развитие на локалните цивилизации още от момента на тяхното възникване. Международното разделение на труда, нарастващият стокообмен, поэтапното формиране на континенталните и световните пазари дефинират необходимите

²⁵ Папската академия на социалните науки – <http://www.radiovaticana.org>.

²⁶ Преодолевай барьеры. Диалог между цивилизациями. Под ред. С. Капицы, М., Логос, 2002, с. 641.

²⁷ Cohen, J. How many People can the Earth support? NY, 1995.

условия за диалог между цивилизациите. Пазарът е миротворец, той поражда взаимен икономически интерес за укрепване на междудържавното и междучивилизационното сътрудничество²⁸.

Всяка историческа епоха, всяка последваща световна цивилизация дава своя принос за установяване и развитие на икономическите връзки и обогатяване на техните форми. В края на ХХ в. икономическите взаимодействия се осъществяват чрез стокообмена, валутно-финансовите отношения, и естествено чрез създаването на международни финансови институции (*Световната банка (World Bank (СБ (WB)* и *Международния валутен фонд (International Monetary Fund (МВФ (IMF)*), интеграционните съюзи (*Европейски съюз – European Union (ЕС (EU)*, *Азиатско-Тихоокеанското икономическо сътрудничество (АТИС)*, *НАФТА (North American Free Trade Area (NAFTA)*), транснационални корпорации (*ТНК*), обучения на мениджъри, интензивния обмен на управленски опит, провеждане на делови операции и т.н.

Обемът на световната търговия между страните и цивилизациите расте с изпреварващи темпове в сравнение с *Брутния вътрешен продукт (БВП)*. Експортната квота (отношение на експорта към *БВП*) в света нараства от 10,8 % (през 1960 г.) до 20,2 % (през 2000 г.), в това число в развитите страни от 9,1 % до 16,7 %, в развиващите се страни – от 12 % до 31,4 %, в страните с преходна икономика – от 7,4 % (1970 г.) до 37,7%²⁹.

Историческият опит потвърждава, че системата от икономически отношения както в страните, така и в световната икономика се реализира от диалога между продавачите и купувачите, производителите и потребителите на стоки и услуги, кредиторите и длъжниците, плащащите данъци и фискалните органи, инвеститорите и реципиентите, държавите и международните икономически организации. Неслучайно първите, които трасират диалога на цивилизациите, са търговците, рискуващи не само стоките си, но и живота си в далечните пътешествия. *Великите търговски пътища – Великият път на коприната, Великият Волжски път*, морските и океанските пътища към *Индия, Америка и Япония* освен икономически магистрали са и магистрали за диалога между цивилизациите. Транспортните магистрали не само спомагат за по-пълно насищане на пазара, развитието на международната конкуренция и кооперацията, но и благоприятстват икономическия прогрес, помагат за установяване на по-ефективни норми на икономически отношения, разпространяване и унифициране на стоково-паричните институции и инструменти.

Диалогът в икономическата сфера зависи от междучивилизационните икономически отношения³⁰. Единият предполага неравноправни отношения между икономическите партньори, доминиране на по-силната цивилизация, икономическа принуда, нееквивалентен обмен. В древността, например, световните империи, включващи икономиката на различни цивилизации (империята на *Ахеменидите*, империята на *Александър Македонски, Римската империя*), организират обмен между центъра и периферията, изземвайки от провинциите значителна част от добавения, а понякога и от необходимия продукт. Асиметрични икономически отношения съществуват и днес, когато *ТНК* безконтролно използва ресурсите, капитала, работната сила от по-слабите (икономически и политически) страни и цивилизации³¹. И тук, естествено, може да се говори за икономически диалог, но по-

²⁸ Picco, G. et al. Crossing the Divide. Dialogue Among Civilizations. Seton Hall, 2007.

²⁹ Устинов, И. Мировая торговля. Статистически-энциклопедический справочник. М., Экономика, 2002.

³⁰ Неклеса, А. Геоикономическата трансформация на света – Геополитика. №1, 2004.

³¹ Парашкевова, Л. Роля и място на ТНК в глобалната икономика. Алманах на Варненския свободен университет, ISSN 1310-800 X, Алманах Икономика и управление, 2005; Парашкевова, Л. Сливанията и поглъщанията на компании в условията на глобализация. Годишник на Варненския свободен университет, год. IX, книга IX, ISSN 1310-800X, Алманах Икономика и управление, 2004.

скоро по форма, отколкото по съдържание, защото диалогът се проявява като средство за доминиране на силните цивилизации над слабите. Например между 1950 г. и 2000 г. разликата между северноамериканската и африканската цивилизация по равнище на *БВП* на човек от населението по паритета на покупателната способност нараства от 8,9 до 37,8 пъти³².

Диалогът между цивилизациите в икономическата сфера би реализирал прелом в създадените по-рано форми на неравноправен обмен, формиране на такъв тип отношения, които не само ще спомогнат за намаляване на асиметриите в икономическото развитие на различни страни, но и ще допринесат за генериране на изпреварващи темп на растеж на *БВП* и равнището на живот в изостаналите най-бедни страни. През 2003 г., по данни на *Световната банка*, средният доход на човек в страните с високо равнище на доходите (972 млн. души, 15,5 % от населението на света) 65 пъти превишава аналогичния показател в страните с ниско равнище на доходите (3312 млн. души, 36,9 % от населението на света)³³. Авторите на доклада на *ООН* изразяват надежда, че "...с помощта на диалога между цивилизациите могат да се подкрепят положителните страни на глобализацията, да се повиши материалното, моралното, естетическото и духовното благосъстояние..." на човечеството³⁴.

Формата следва да се напълни с конкретно съдържание, да се създаде нов глобален икономически ред, система за междуцивилизационни икономически отношения, имаща за цел да се съкрати диспропорцията между богати и бедни страни и цивилизации. Представителите на *Международния институт на Питирим Сорокин – Николай Кондратиев* предлагат формирането на три глобални фонда, чиито авоари да се използват за реализирането на диалога между цивилизациите. (*фиг. 2*)³⁵.

Глобалният екологически фонд би могъл да се попълва чрез отчисления от световната природна рента при износа на природни суровини, както и при изземване на световна екологическа антирента, получена от използване на природните ресурси (и нанасяне на ущърб на околната среда).

Глобалният технологически фонд би могъл да акумулира отчисления от световната технологическа квазирента (т.е. от свръхпечалбата при износа на продукция на машиностроенето, високотехнологична продукция, въоръжение).

Глобалният социокултурен фонд би могъл да се конфигурира от отчисления от световната финансова квазирента, получена при операции на световните фондови борси.

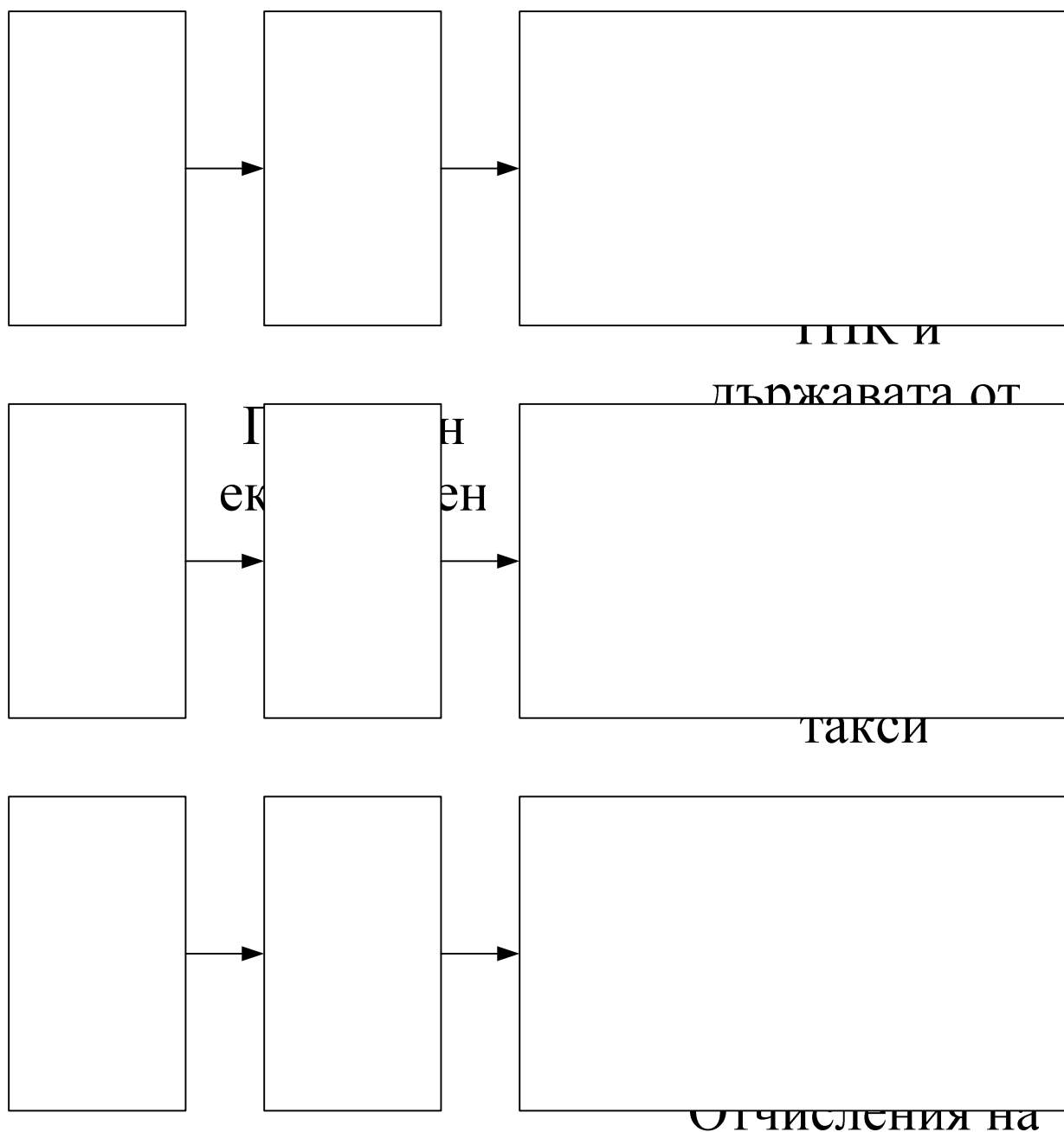
Създателите на този механизъм за реализиране на концепцията за диалог и партньорство на цивилизациите в икономическата сфера смятат, че подходящото инвестиране на средствата, които биха се натрупали в предлаганите от тях глобални фондове дефинира вероятността за промяна на характера на глобализацията, използвайки нейните предимства за сближаване на равнището на живот в различните страни и цивилизации, да отслаби неравенството между тях, което служи за хранителна среда за международните конфликти и международния тероризъм.

³² Мировая экономика. Глобальные тенденции за 100 лет. Под ред. И. Королева, М., Экономистъ, 2003.

³³ World Development Indicators, Washington: The World Bank, 2005, с. 24.

³⁴ Преодолевая барьеры. Диалог между цивилизациями. Под ред. С. П. Капицы, М.: Логос, 2002, с. 57.

³⁵ Кузык Б., Яковец Ю. Цивилизации: теория, история, диалог, будущее, М., Институт экономических стратегий, т. 1, (768с.), т. 2 (648с.), 2006.

Фиг. 2. Система от глобални фондове

Диалогът между цивилизациите в технологичната сфера е очевиден. Енергийните източници, технологиите, новите продукти, формите на организация на иновационната дейност доказват своята ефективност и създават условия за увеличаване на производителността в рамките на цялата планета. Трансферът на технологичен опит между локалните цивилизации намира израз в смяната на поколенията техника и технологии, на технологичния ред и технологичния начин на производство. Иновациите подпомагат прехода на световната и глобалната цивилизация към ново технологическо равнище. Това се проявява в периодичните вълни от базисни и епохални иновации, които се реализират в потоците от подобряващи иновации. Но взаимодействието на цивилизациите в иновационната сфера не е толкова лесен, последователен и безоблачен процес както изглежда от пръв поглед.

Първо, технологическият прорив се осъществява от авангардните цивилизации и страните, които разполагат с необходимите предпоставки и условия за него. Другите страни и цивилизации се намират във втория ешелон, подхващайки усвоените от лидерите технологически постижения, или в третия ешелон, където доминира старият технологически ред. Тези страни не разполагат нито с човешки, нито с производствени, нито с финансови ресурси за осъществяване на прорива³⁶. *Второ*, страните и цивилизацията от *Севера*³⁷ използват конкурентните си предимства, за да получават максимално време световна иновационна квазирента (свръхпечалба), използвайки технологическата изостаналост на партньорите си на световния пазар³⁸. *Трето*, страните лидери активно прилагат механизмите на патентното право за присвояване на технологическа квазирента (включително и интелектуалния ѝ елемент) и монополизация на технологическите постижения. По данни на *Световната банка* през 2002 г. страните с висок доход получават 97,9 % роялти (лицензионни плащания) (90,5 млрд. дол.), докато страните с ниски доходи – само 0,05 %, *Русия* – 0,19%³⁹.

Асиметриите между технологичните равнища на локалните цивилизации, дефинирани от конкурентоспособността на тяхната продукция на световните пазари, предопределят икономическата стратификация. Затова сътрудничеството при усвояване и разпространение на постиндустриалния технологически начин на производство, на съвременния пети и на перспективния шести технологичен ред трасират най-важните направления в диалога и партньорството на цивилизацията.

Необходимостта от *диалог на цивилизацията в екологическата сфера* се обуславя от значителните различия както в равнището на осигуряване на цивилизацията с разнообразни природни ресурси, необходими за живота и дейността на населението, така и в степента на замърсяване на околната среда (в това число радиационно), в обема на изхвърляните вредни емисии в атмосферата и т.н. Например, през 2002 г. страните с високо равнище на доходите (северноамериканската, западноевропейската и японската цивилизации) дават 37,3 % от световното производство, а през 2000 г. – 51,4 % от изхвърления в атмосферата въглероден двуокис. Страните с ниско равнище на доходи (основно индийската, африканската и мюсюлманската цивилизации) – съответно 11,2 %, 10,6 % и 7,7 %⁴⁰.

Взаимоотношенията между човека и природата, преодоляването на последствията от природните катаклизми и катастрофи, от нарастващото замърсяване на околната среда създават обща платформа от интереси на локалните цивилизации. Усилващото се влияние на човешката дейност върху биосферата, развитието на ноосферата, разширяващата се заплахата от локални и глобални екологически катастрофи прави все по-очевидна общността от интереси. Икономическият ръст на страните лидери налага използването на повече природни ресурси, стремежът към значими и бързи свръхпечалби мултиплицира в глобален мащаб замърсяването на атмосферата, моретата и океаните с вредни емисии; това се отнася и за страните с висока концентрация на населението. *Екологическото взаимодействие на локалните цивилизации може да се осъществява в различни форми*⁴¹:

³⁶ Проданов, В. (ред.) Догонващото развитие в глобализираното информационно общество. Институт за философски изследвания, Българска академия на науките – http://www.philosophybulgaria.org/Publikacii/Dogonvasto_razvitiie_2007.pdf.

³⁷ Ако използвам терминологията на А. Неклеса.

³⁸ Лилов, А. Диалогът на цивилизацията. Световният и българският преход. С., ИК “Захарий Стоянов”, 2004.

³⁹ World Development Indicators, Washington, The World Bank, 2005, с. 316.

⁴⁰ Колев, Б. Алтернативни възобновяеми източници на енергия и енергоспестяващи технологии. – Икономически живот, No 35, с. 10.

⁴¹ Икономическо vs. устойчиво развитие – <http://www.bm-businessmagazine.bg/bg/articles/>

✓ Съвместно използване (чрез международната търговия и преките чуждестранни инвестиции) на природните ресурси, които имат глобален характер (преди всичко енергийните ресурси).

✓ Обединение на усилията за намаляване на вредните емисии в природната среда и при ликвидиране на природните катастрофи и бедствия с междудуцивилизационно и планетарно значение.

✓ Изработване на обща концепция за устойчиво развитие, перспективна екологическа политика, международни екологически стандарти⁴².

✓ Дефиниране на задължителни за изпълнение мерки за предотвратяване на разрушаването на озоновия слой на *Земята* и др⁴³.

Диалогът и сътрудничеството на цивилизациите в сферата на екологията намира израз в много документи и мероприятия:

✓ Провеждане на *Стокхолмската конференция за околната среда*, (*Stockholm Conference on Environment*) създаване на *Програма на ООН за околната среда (UNEP)* (1972 г.); разработване на *Световна стратегия по опазване на природата* (1980 г.); образуване на *Глобална система за наблюдение на климата* (1990 г.); образуване на *Глобалния екологичен фонд (Global Ecology Fund (GEF))* (1991 г.):

✓ Подготвяне на доклада на *Международната комисия по околната среда и развитието "Нашето общо бъдеще"* (*Our Common Future*), обосноваване на концепцията за устойчиво развитие. Същността му се изразява с кратката формула: "Устойчивото развитие иницира процес на промени, при който използването на ресурсите, направлението на капиталовложенията, ориентацията към технологическо развитие и институционалните изменения се намират в хармония, повишава ценността на текущия и бъдещия потенциал с цел удовлетворяване на човешките потребности и стремежи..."⁴⁴, оптимално съчетавайки интересите на настоящото и бъдещето поколения.

✓ Провеждане на *Конференцията на ООН за околната среда и развитието (United Nations Conference on Environment and Development (UNCED⁴⁵))* в *Рио де Жанейро* (1992 г.), одобрила концепцията за устойчиво развитие.

✓ Ратифициране на *Киотския протокол* (1997 г.), набелязал формирането на глобален икономически механизъм, стимулиращ намаляването на вредни емисии в околната среда. "Влезният в сила през 2005 г. протокол се превърна в иновационен международноправен документ, който за пръв път в практиката на международното природозащитно сътрудничество задейства икономически методи за решаването на екологическите проблеми"⁴⁶.

✓ Публикуване на доклада на *ООН Глобална екологическа перспектива. Минало, настояще и бъдеще* (2002 г.). Той разглежда четири сценария за глобално екологическо развитие в перспектива до 2032 г. и набелязва програма за съвместни действия⁴⁷.

✓ Организиране на Световна среща на високо равнище по устойчиво развитие и създаване на *Глобалния граждански форум (Global Civil Society Forum)* в *Йоханесбург* (2002г.), на който е потвърдена и развита глобалната концепция за устойчиво развитие,

⁴² Русев, М., В. Шопова. Глобални и регионални стратегии за преход към устойчиво развитие – <http://geopoliticsss.hit.bg/geo-22-rusev.htm>.

⁴³ Илиева В. Влияние на промените в озоновия слой.- Наука, № 4, 2007, с. 39–43.

⁴⁴ Наше общее будущее. Доклад Международной комиссии по окружающей среде и развитию, М.: Прогресс, 1989, с. 53.

⁴⁵ United Nations Conference on Environment and Development - <http://www.un.org/geninfo/bp/enviro.html>.

⁴⁶ Яковенко, А. Затопляне.– http://rbth.ru/files/Duma10_RG.pdf.

⁴⁷ Глобальная экологическая перспектива. Прошлое, настоящее и будущее. М., Интердиалект, 2002.

особено внимание се отделя на проблема за алтернативната енергетика, водните ресурси⁴⁸.

Изобщо в сферата на екологията е достигнат най-впечатляващият прогрес в диалога и сътрудничеството на цивилизациите, независимо от факта, че много въпроси още не са решени.

Диалогът на цивилизациите в геополитическата сфера има най-сложен, противоречив и неустойчив характер. Ако първата половина на ХХ в. е белязана с два от най-кръвопролитните в историята на човечеството междуцивилизационни конфликта – *Първата и Втората световни войни*, то през втората половина на века взема връх диалогът на цивилизациите, макар и на фона на *Студената война*, съпроводена с конфликти от междуцивилизационен характер (войната в *Корея* и *Виетнам*). Краят на биполярния свят, разпадането на *СССР*, на *СИВ*, на *Варшавския договор* противно на очакванията създаде условия за ново изостряне на локалните междуцивилизационни конфликти (*Югославия*, *Таджикистан*, *Кавказ*, *Молдова*, окупацията на *Афганистан* и *Ирак*), за засилване на международния тероризъм като най-нова форма на противоборство на цивилизациите. Това прави проблема за техния диалог още по-актуален.

Не по-малко важно е формирането на нов геополитически ред, гарантиращ равноправието, сътрудничеството, взаимното отчитане на интересите на всички цивилизации независимо от тяхната икономическа и военна сила. “Признаването на необходимостта от диалог и отказа от сила, взаимодействието в културната, икономическата и политическата области, укрепването на свободата, справедливостта и правата на човека се най-ценните постижения на този век. Укрепването на взаимното уважение...е условие за диалог между обществата и цивилизациите, представляващи различни възгледи, традиции и подходи. Ако човечеството в началото на новия век...положи усилия... да замени враждебността и конфликтите...да води преговори...то ще остави безценно наследство...на бъдещите поколения”⁴⁹.

Препятствие на пътя на диалога е стремежът на най-мощната цивилизация – северноамериканската, да установи глобално доминиране на единствената останала свърхдържава *САЩ*, да наложи западната система ценности на всички останали цивилизации. Но тези действия срещат нарастваща съпротива и стават опасен импулс за междуцивилизационни конфликти. Преодоляването на подобни заплахи е възможно само чрез диалог и сътрудничество на всички цивилизации в рамките на многополярния свят, признавайки тяхното многообразие и равноправие, отчитайки своеобразието от интереси и историческия опит. Глобализацията и разширяването на личните контакти между представителите на различните цивилизации създават за това благоприятни условия. “Днес, глобализацията, миграцията, възможността за общуване и пътешествие водят до там, че представителите на различните раси, култури, етнически групи могат по-често да общуват ...Повече от когато и да е било хората започват да разбират, че тя се формира под влиянието на много култури и че умениято едновременно възприема и своето, и чуждото (става мощен източник и знания, и разбиране”⁵⁰.

Всяка локална цивилизация и образуващите я държави се намират в постоянен контакт със съседите си. Взаимодействието на цивилизациите намира израз в двете крайни форми (война или, напротив, военнополитически съюзи) и множество междинни състояния. Не е задължително да става въпрос за общоцивилизационно партньорство или сблъсък, това се среща относително рядко (например монголското

⁴⁸ Икономическо vs. устойчиво развитие – <http://www.bm-businessmagazine.bg/bg/articles/>

⁴⁹ Преодолеват барьери. Диалог между цивилизациями. Под ред. С. Капицы, М., Логос, 2002, с. 26.

⁵⁰ Преодолеват барьери. Диалог между цивилизациями. Под ред. С. Капицы, М., Логос, 2002, с. 15.

нашествие, *Кръстоносните походи*, войните на *Наполеон*). По-често войните и съюзите възникват между държави, влизащи в различни цивилизации. Формите на съперничество и сътрудничество дефинират активен обмен на технически средства и начини на водене на война, стремително разпространение на техническите постижения в тази област (огнестрелно оръжие, танкове и самолети, атомно оръжие и т.н.).

Но сблъсъкът между цивилизациите не изключва диалога. Заимстват се ефективни форми на организация на политическата власт: през XIX в. така се разпространява парламентаризмът, а през втората четвърт на XX в. – организацията на въоръжените сили и военнополитическите съюзи. Военнополитическите успехи дефинират оцеляването на държавите, съдбата на народите и цивилизациите и затова в тази област се наблюдава концентрация на интелектуални и финансови ресурси и остро съперничество. Обща тенденция е увеличаване на ролята на милитаризма в икономиката и като цяло в обществото. Постепенно военнополитическият прогрес навлиза и в гражданските отрасли. Но все пак войните и милитаризмът задържат развитието на глобалната цивилизация, защото производството на духовни и граждански продукти е дело на най-активната и квалифицирана част от населението, а във войните загиват милиони хора, разрушават се материални ценности на народите, унищожават се културно-исторически паметници.

Диалогът на цивилизациите съществува дори в условията на военни конфликти. Създаването на оръжия за масово унищожаване прави сблъсъка между цивилизациите в глобални мащаби безсмислен: в него няма победители. Потребността от диалог между цивилизациите в сферата на разоръжаването е една от най-важните. Тя намира израз в руско-американските договори за ограничаване и съкращаване на някои видове оръжия за масово поразяване, унищожаване на част от това оръжие в противодействие на разпространяването на ядреното въоръжение.

И така, през XXI в. въпросът за взаимодействието на локалните цивилизации и държавите придобива ключово значение не само за тяхното развитие, но и за бъдещето на цялото човечество. Причината е в историческия разлом, смяната на епохите, в резултат на:

✓ Прехода от индустриалната световна цивилизация, господстваща в продължение на два века, към постиндустриалната, която тепърва ще се изгражда.

✓ Смяната на сетивния социокултурен ред, преобладаващ пет столетия на *Запад*, и на идеационалния социокултурен ред, присъщ на цивилизациите от *Изтока*, и обединението им в интегрален, хармонично съчетаващ положителните черти и на единия, и на другия ред. Този процес ще продължи вероятно през целия XXI в. и ще предизвика трансформации в ценностната система на локалните и глобалната цивилизация.

✓ Ускоряващият се процес на глобализация и противоборството на (поне) два нейни варианти. Единият от тях е насочен към унификация на света по западен модел и към разтваряне на локалните цивилизации в общото цивилизационно пространство. Другият цели запазване (и дори засилване) на разнообразието на локалните цивилизации от петото поколение и разширяване на партньорството между тях.

Литература

1. Глобалная экологическая перспектива. Прошлое, настоящее и будущее. М., Интердиалект, 2002.
2. Диалог культур в глобализирующемся мире. 2005, Наука, с. 430.

3. Диалог и взаимодействие цивилизаций Востока и Запада: альтернативы на XX век. М.: МФК, 2001.
4. 2001 год – Год диалога между цивилизациями под эгидой ООН. М., Инфоцентр ООН, 2002.
5. Кузык, Б., Ю. Яковец. Цивилизации: теория, история, диалог, будущее. М., Институт экономических стратегий, т. 1, (с. 768), т. 2 (с. 648), 2006.
6. Гюлен, М. Към глобална цивилизация на любов и толерантност. 2008, Труд, с. 231.
7. Икономическо vs. устойчиво развитие – <http://www.bm-businessmagazine.bg/bg/articles/>
8. Илиева, В. Влияние на промените в озоновия слой. Наука, № 4, 2007, с. 39-43.
9. Колев, Б. Альтернативни възобновяеми източници на енергия и енергоспестяващи технологии. - Икономически живот, №35, с. 10.
10. Лилов, А. Диалогът на цивилизациите. Световният и българският преход. С., ИК “Захарий Стоянов”, 2004.
11. Глобализация и судьба цивилизаций, М., МИСК, 2003, с. 16.
12. Любчева, М. Образование и устойчиво развитие – политическо послание или реална задача – <http://bs-ml.eu>;
13. Мировая экономика. Глобальные тенденции за 100 лет. Под ред. И. Королева, М., Экономика, 2003.
14. Наше общее будущее. Доклад Международной комиссии по окружающей среде и развитию, М.: Прогресс, 1989, с. 53.
15. Неклеса, А. Геоикономическата трансформация на света. – Геополитика, №1, 2004.
16. Папската академия на социалните науки – <http://www.radiovaticana.org>.
17. Парашкевова, Л. Роля и място на ТНК в глобалната икономика. Алманах на Варненския свободен университет, ISSN 1310-800 X, Алманах Икономика и управление, 2005.
18. Парашкевова, Л. Сливанията и поглъщанията на компании в условията на глобализация. Годишник на Варненския свободен университет, год. IX, книга IX, ISSN 1310-800X, 2004.
19. Парашкевова, Л. Генезисът на цивилизациите. София, Институт общество на знанието, 2007, ISSN 1313-4787, с. 80.
20. Парашкевова, Л. Цикличната динамика на цивилизациите като социални системи. София, Институт общество на знанието, 2008, ISSN 1313-4787, с. 56.
21. Парашкевова, Л. Балансът на интереси – основа за отношенията между центъра и региона в съвременната държава. – Knowledge Society Institute, ISSN 1313-4787, 2008.
22. Почебут, Л. Взаимопонимание культур. 2007, Изд. С. -Петерб. унив., с. 281.
23. Преодолевай барьери. Диалог между цивилизациями. Под ред. С. Капицы, М., Логос, 2002.
24. Проданов, В. (ред.) Догонващото развитие в глобализираното информационно общество. Институт за философски изследвания, Българска академия на науките – http://www.philosophybulgaria.org/Publikacii/Dogonvasto_razvitie_2007.pdf.
25. Русев, М., В. Шопова. Глобални и регионални стратегии за преход към устойчиво развитие. – <http://geopoliticss.hit.bg/geo-22-rusev.htm>.
26. Тошкова, С. Теории за глобалното бъдеще. 2005, Унив. изд. Стопанство, с. 320.
27. Устинов, И. Мировая торговля. Статистически-энциклопедический справочник, М., Экономика, 2002.
28. Яковенко, А. Затопляне. – http://rbth.ru/files/Duma10_RG.pdf.
29. Cohen, J. How many People can the Earth support? NY, 1995.
30. Council for the Parliament of the World's Religions – <http://www.cpwr.org>.
31. Dialogue between peoples and cultures: actors in the dialogue, 2004, European Communities, 227p.
32. Picco, G. Crossing the Divide. Dialogue Among Civilizations. Seton Hall, 2007.
33. United Nations Conference on Environment and Development – <http://www.un.org/geninfo/bp/enviro.html>.
34. World Development Indicators, Washington, The World Bank, 2005.